

Uvod

Knjiga pred čitaocima i čitateljicama predstavlja prevod istoimene knjige iz 1993, koja je na slovenačkom izašla kod Wieser-a, austrijskog izdavača. Originalni rukopis bio je bar dva puta veći, i sadržavao je mnoge eseje koji su se direktno odnosili na rat u bivšoj Jugoslaviji. Medjutim, čitač za Wieser-a, Aleš Debeljak, skratio je knjigu i izbacio sve što je imalo neposrednu političku relevantnost. Tada mi je bilo važno da izadje bar nešto, pa sam se posle protestovanja i negodovanja saglasila sa izlaskom takve knjige. Ali čak i takva, neutralizovana i cenzurisana knjiga je zasmetala, posle punih deset godina, nekome u Sloveniji, pa je napisano kako je moj esej o borovima iz ove knjige primer »botaničkoga rasizma«. Možda je Aleš Debeljak ipak suviše liberalno pročitao moje eseje? Posle deset godina, mogu samo da mu budem zahvalna što je *išta* pustio u štampu. Utoliko više me je obradovala ideja da se upravo ova knjiga pojavi u prevodu na srpski. U svome nekadašnjem obliku, ona više nema smisla. Potreba za razumevanjem rata je izvesno slabija od potrebe da se razume posleratna kultura, koja je često rasadnik novih ratova. U slučaju post-jugoslovenske posleratne situacije, ni demokratske prakse, ni menjanje fokusa u privatnome životu većine, ni približavanje evropskoj federaciji nije radikalno istrebilo nove ratne izdanke. Razlog? Prvo, negativna stereotipizacija Balkana i idealizacija kapitalističke demokratije i Evrope su destruktivne podloge za nove naracije; drugo, invencija osвете za patnje pod komunizmom ima autore koji nemaju nikakvog etičkoga kapitala zabeleženog u kolektivnome sećanju; treće, prevladavajuća beda, zahvaljujući i potpunoj korumpiranosti intelektualnih krugova, nema (još uvek) svoju kulturu, terapijske strategije i prosvetiteljsku energiju. Stoga mi je izgledalo neophodno da se antropološki pogled na svet koji se menja ratom dopuni pogledom na svet koji se menja posle rata, možda u smeru novoga rata. Posleratno razočarenje nije ništa novo na motivskome planu: posle drugoga svetskoga rata sprečila ga je, ne samo u Jugoslaviji, totalitarna cenzura. Ukoliko je bar deo te frustriranosti prenesen u preratno huškanje intelektualaca i kulture uopšte, onda je moje lično i često sasvim neracionalno gadjenje prema svakom obliku cenzure opravdano. Novi deo knjige, koji pokriva vreme i događanja posle rata, pisan je sa ličnim ciljem da se u samome začetku uništi svaki pokušaj univerzalizacije i samoopravdanja: takav cilj ne zahteva »hladan« antropološki pogled i mitizaciju »objektivnosti«, već naprotiv, angažman sa pripadajućim opasnostima.

Sudbina tekstova u ovoj knjizi je povezana sa nastankom, ustoličavanjem i ozvaničenjem novih lingvističkih mapa u post-jugoslovenskim kulturama. Pisana je na srpsko-hrvatskom, prevedena na slovenački, ponovo prevedena na srpski. Njen veći deo objavljen je prvo na slovenačkom i hrvatskom, neki eseji prvo na francuskom i engleskom. Može se razumeti na bosanskom i crnogorskom, ali na te jezike još nije prevedena. Kao prevodilica ovoga jezičkoga klupka najradije bih sve svela na SBHC grupu, dakle isti jezik u raznim varijantama, ali bojim se da lingvistička realnost (i racionalnost) više ne stanuje u nacionalnim ustanovama ovoga područja.

Stoga poslu prevodjenja pripisujem drugačije značenje i semantičku rasežnost. Prvi deo knjige je »prevodjenje« sa stare kulture u novu, sa izmenama koje je uneo rat. Optika rata jednostavno ne priznaje strategije razdvajanja i merenja patnje, nelagodnosti, očaja, »ekvidistantnost«, uravnoteženje, posebno uravnoteženost ludila: ono se pojavljuje u ogromnome rasponu, od »prvo vi vaše zločince, pa ćemo mi naše«, do pseudo-liberalnoga »svi su u ratu zgrešili«. Ne, nisu, i nisu jednako. Već pogled na svakodnevne strvari, kao što su haljina, drvo, voz, razobličava ovu strategiju, koja bi u krajnjem cilju da nam oduzme sećanje, da nas prinudi da svoja iskustva kanališemo isključivo kroz dozvoljene, dakle za lokalnu vlast korisne oblike, da izobličimo i promenimo svoju intimu. Feministička maksima da je privatno političko zato ovde mora da udje u raspravu. Manipulacija sa privatnim, državna odnosno većinska proizvodnja emocija koje su »prikladne« za kolektiv koji me prisvaja, sve je to namenjeno kontroli i kolektivnoj upotrebi emocija za terminalno izrugivanje demokratiji, koja je već dugo vremena u svakoj i svačijoj pljuvački. U iskušenju sam da ovu demokratiju nazovem *salivalnom* demokratijom, jer služi isključivo pljuvanju drugoga i zamagljivanju

osnovnoga cilja demokratije, a taj je da zaštiti pojedinca i manjinu od većine. Održavanje svoga privatnoga, svoje slike sveta koja se menja, svoje sećanje o onome šta je bilo sa haljinama ili borovima, stoga je ključni zahtev u kojem se sreću dve skupine, izvesno većinske, premda im se to ne priznaje: žene i pacifisti.

Moje očuvanje sećanja nema ničega zajedničkoga sa nostalgijom. Koliko god mi je simpatično beleženje prošloga sveta u beznačajnom, recimo istorija topljenoga sira »Bucu«, ili u savršeno besmislenome, kao što je revizitacija Titovoga lika (šta god da to značilo), čini mi se (i nisam jedina u tome) da nostalgija ozbiljno ugrožava kritiku, ili još gore, deluje razorno na racionalne mehanizme i laičku kulturu samu, kojoj se naizgled obraća. Osetljiva i bez upisanih kriterijuma, nostalgija je prva žrtva svake nove naracije koja mobilise većinu i manipuliše emocijama. Uz sasvim malo sarkazma, hajdemo da razurimo grad u kojem je fabrika koja je za nas proizvodila sir »Bucu«, koga se svi nežno sećamo, koju sad drže drugi, koji su nam sir ukrali, koji su Buca silovali, itd. Ja ne znam šta sve moje sećanje može, niti kako ga kontrolisati da funkcioniše onako kako ja hoću. Stoga ga moram stalno propitivati, beležiti promene, gubitke (ako uspem), uhvatiti razliku u naizgled istome. Pišem, da bih se sećala. Moj cilj nije fiksacija crne haljine i promena sećanja na nju, već razumeti šta je rat, za koji znam šta je, uradio na crnoj haljini i na mome sećanju. Ako budem razumela tu intervenciju, biću bliže razumevanju svoga nepokolebljivog uverenja da nema opravdanog, korisnog i smislenoga rata. Ima samo opravdanih reakcija na rat – recimo odbrana, bekstvo, dezerterstvo. One se, suprotno ratnim naracijama, ne mogu izvoditi *preventivno*. Stoga ni moje razumevanje rata ne može biti etički neutralno, jer polazi od odredjenih, relativno utvrdivih, tehnika sećanja. Znam da moje uverenje nije spontano, već da izvire iz niza tekstova čije poreklo i hronologiju usvajanja ne mogu uvek prizvati iz sećanja. Moja obaveza je dakle da otkrivam genealogiju svog uverenja i funkcionisanje svoga sećanja. Više se ne pitam da li sam u tom uverenju u pravu. Znam pouzdano da takvo uverenje pripada tradiciji evropskoga prosvetiteljstva i racionalizma, dakle ateizma, i da u razumevanju društva još nije nadjen bolji opšti pristup. Ostalo i više od toga može se otkriti ako se minuciozno i savesno prevodi...

Drugi oblik prevodjenja kultura koji je predstavljen u ovoj knjizi jeste dekonstrukcija posleratne kulture, učitavanje strategija koje ozbiljno ugrožavaju sećanje, jer za nazad menjaju pojmove i značenja. Konstruiše se sećanje, odnosno nostalgija prema stvarima koje nikada nisu postojale, ali ako se u njih poveruje, otvara se prostor novih konstrukcija i manipulacija. Posleratna kulturna antropologija je u velikoj meri bojno polje naracija, koje moraju da promene prošlost da bi očuvale vlast, autoritet, prisutnost. Reč je pre svega o odgovornosti. Debate o kolektivnoj i pojedinačnoj odgovornosti, koje su navodno izmeštene, nemaju pravoga smisla: pojedinačna odgovornost postaje kolektivna onoga trenutka kada izostane, pa čak i kada neopravdano zakasni uobičajena državna i društvena akcija protiv ratnoga zločina. Što se više odlaže sa postupkom koji važi za sve građane, u ovome slučaju bilo koje države koja se obvezala odlukama UN, tim više pojedinačna odgovornost prerasta u kolektivnu. Izvan pravne i sudske sfere, kolektivna odgovornost nastaje u nedostatku javne debate o odgovornosti, uz medije koji prećutkuju, i uz učesnike javnoga diskursa koji izmišljaju »plauzibilne« razloge. Navešću samo jedan, koji potiče iz samoga jezgra pacifističke grupe: »Dovoljno smo patili«. Nastavak se sluti: »Sada je vreme plaćanja za sve što smo uradili/patili«. U dekonstrukciji posleratne kulture ne zanima me toliko niži registar, čisto nacionalističko zastranjivanje i nacizam; zanima me upravo zaokret medju onima koji su uistinu patili pod Miloševićevim režimom, zanima me tačka napuštanja, logika nagrade koja nikako ne može biti sastojak svesti gradjanina. Držanje gradjanina je nenaplativo. Zastrajući pad posle pada (mislim na oktobar 2000) nije izazvan viškom nasilja ni užasa, već naprotiv, perspektivom boljitka. Nažalost, upravo taj etički sunovrat onemogućio je izlečenje i brzinu popravka. Zoran Djindjić je pao kao simbolička žrtva etičkoga poraza onih koji su ga podržavali i verovali u njegovu prodornost – i obrnuto. Lustracija za pedeset godina socijalizma čini mi se potpuno preteranom, područje arbitrarne osвете i nepostojećih kriterijuma. Lustracija za ratni period, sa prozirnim mapama, imenima, jasnim kriterijumima, nije nikada sistematski sprovedena, a mogla je biti. Najgore što se valjalo po miloševićevskim medijima nastavilo je bez ograničenja da se oglašava na potpuno isti način: ćutanje je trajalo najviše šest meseci posle oktobra 2000. U situaciji

kada paradigmatični zastupnici mira stanu u red za mizerne nadoknade ili se u javnome diskursu pojave anonimni »umerenjaci« koji relativno brzo uvode novi model naci-nomenklature (kao Slobodan Antić ili Mirjana Vasović), svedoci smo obrata koji može da se utemelji u temeljnoj rekonstrukciji sećanja. Temelji novih mržnji, kolektivnih frustracija, dakle i novih ratova, time su postavljeni.

Dekonstrukcija posleratne kulture je u izvesnoj meri olakšana društvenim raslojavanjem i fragmentacijom kulture, koju mnogi još uvek prizivaju kao totalitet (»nacionalna kultura«). Nova savezništva na alternativnim stranama odnosno marginama društva mogu poslužiti kao utočište svima koji su pretrpeli raskidanje ratnih savezništava...

Dekonstrukcija posleratne kulture mora, sem antropološke analize, podrazumevati i polemiku. U žalosnim slučajevima kada ratna odgovornost nije osnovni i vrlo agresivni motiv za rekonstrukciju prošlosti, takva polemika se često ocenjuje kao cepidlačka i nepotrebna. Nažalost, nije tako. Nema više velikih frontova i minimalističkih zahteva koji su za sve prihvatljivi, nema više kolektivne, lažno većinske energije neophodne za otpor. Niko nije olako »naš«, niti sam ja »mi«. Vreme je za ustanovljene kriterijume, za bespoštednu kritiku, za izoštravanje fokusa: vreme je za revolucionarne klubove, za visoku nauku, za prezir prema javnosti svega i svačega.

Prevodjenje u ovome slučaju označava, u bartovskoj tradiciji, čitanje medjusobno konfliktnih slojeva teksta, pokazivanje da jezik nikada ne laže, za razliku od onih koji ga upotrebljavaju. Za razliku od javnoga diskursa rata, posleratni diskurs je »lukav«: najčešće ga izdaje neodoljivo ponavljanje ratne retorike. Nestrpljivost želje za moći izdaje govornika/govornicu čak i u trenutcima najveće zasludjenosti demokratskim floskulama. Brzina i potreba diktiraju improvizaciju u invenciji novih neprijatelja, koji deluju zaista amaterski naspram nekadašnjih neprijatelja samoupravne stvarnosti: to su fantastična bića koja su izazvala rat da bi profitirala kao pacifisti a putem stranih stipendija, »veštice« koje u srpskim medijima žive evo već petnaest godina duže nego u hrvatskim, i naravno, komunisti. To da bivši miljenici, aktivisti ili pokorne komunističke slugе sada proganjaju nekadašnje antikomunističke disidente kao – komuniste, nije ništa novo ni neobično, događa se u celome post-socijalističkome svetu. To su dovoljni razlozi da se dekonstruiše prostor javne reči i da se destabilizuje stvaranje novih autoriteta, zasnovan na lažima i manipulacijama. Ponovo, razlozi su etički motivisani, ali ih vrlo često neposredno izaziva otpor ukusa, hibris samouverenosti – dakle estetički impuls.

»Prevodjenje« je dakle tehnika umnožavanja diskursa, delom dekonstrukcijom, delom grananjem mojih motiva. U te dve mreže pokušavam da uhvatim antropološke osobenosti veće stabilnosti, čvorišta antropološkoga definisanja posleratne kulture.